

تحلیلی بر نقش الگوی ارتقای تاب آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی

قاسم ساعدی^۱، عبدالرضا ادهمی^{۲*}، احمد سعیدی^۳

چکیده:

تاب آوری اجتماعی را می‌توان ظرفیت تبدیل و تحول، تطبیق و سازگاری و توان مقابله با تنش و بحران‌های اجتماعی نامید و جامعه ایرانی در چند دهه اخیر به دلیل تجربه تحریم‌های شدید بحران‌های زیادی را تجربه نموده است و بر این اساس هدف این پژوهش تحلیلی بر نقش الگوی ارتقای تاب آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی است.

روش این پژوهش تحلیلی و توصیفی و از نوع کمی و با استفاده از تکنیک پیمایش انجام شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل شهروندان کلانشهر تهران هستند که از میان آنها ۳۸۴ نفر به روش تصادفی در دسترس به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شده‌اند. گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته بوده و تجزیه تحلیل داده‌ها نیز به کمک نرم‌افزار Spss انجام شده است.

یافته‌های حاصل از تحلیل کمی داده‌ها نشان از وجود رابطه معنادار بین متغیرهای مستقل و وابسته دارد و ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی شامل؛ مسایل حقوق بشری، حقوق تجاری و حقوق بین‌الملل هستند که تاب آوری اجتماعی توانسته است به ترتیب بیشترین تاثیر را بر حقوق تجاری با ضریب (۰/۶۱)، مسایل حقوق بشری با ضریب (۰/۵۳) و حقوق بین‌الملل با ضریب (۰/۳۹) داشته باشند. به عبارت دیگر تاب آوری اجتماعی می‌تواند اثر مستقیم و معناداری بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی دارد.

کلید واژه‌ها: تاب آوری اجتماعی، تحریم، حقوق بشر، حقوق تجاری، حقوق بین‌الملل.

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۲. دانشیار جامعه‌شناسی سیاسی، واحد تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). adhamiab@yahoo.com

۳. استادیار موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی

مقدمه

تاب آوری مفهومی مثبت از مقاومت در برابر یک پدیده منفی است و همواره مورد توصیه روانشناسان و اندیشمندان در مقابل کاستی‌ها و ناملایمتی‌ها بوده است. تاب آوری می‌تواند با افزایش مهارت‌های اجتماعی تقویت شود که به آن تاب‌آوری اجتماعی هم می‌گویند (کاوه، ۱۳۹۱: ۱۶۷). از نگاه محققان حوزه تاب آوری جوامع پایه و اساس اصلی تاب آوری و پایداری کلیت یک جامعه در برابر بحران‌ها، فشارها و حوادث غیرمترقبه، در میزان تاب آوری اجتماعی آن جامعه نهفته است. به عبارتی دیگر تاب آور بودن یک جامعه به لحاظ ابعاد و مؤلفه‌های اجتماعی است که می‌تواند آن جامعه را به سوی تاب آوری در سایر ابعاد رهنمون ساخته و مسیر تحقق آن را هموار نماید. در همین زمینه تاب‌آوری اجتماعی به عنوان توانایی جوامع انسانی برای تحمل حوادث غیرمترقبه خارجی یا نابسامانی‌های موجود در زیرساخت‌های آن نظیر تغییرات محیطی، یا دگرگونی‌های شدید اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و همچنین توانایی این جوامع برای بازیابی و بازتوانی از چنین نابسامانی‌هایی تعریف می‌شود. به عبارت دیگر تاب‌آوری اجتماعی ظرفیت جامعه برای انطباق با تغییرات یا دگرگونی‌ها و حفظ رفتار سازگارانه بوده و زیربنای تاب آوری در ابعاد فرهنگی، مدیریتی، محیطی و کالبدی، سیاسی و اقتصادی است (فرزادبهباش، ۱۳۹۵: ۱).

واژه تاب‌آوری ابتدا در علوم فیزیکی به منظور توضیح رفتار یک فنر استفاده شد. پس از آن در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی، واژه تاب‌آوری توسط گروه‌های زیست‌بوم‌شناسی و روانشناسی برای توصیف پدیده‌های نسبتاً متفاوتی به کار برده شد. از نظر روانشناسی، «تاب‌آوری» برای توصیف گروه‌هایی که رفتار خود را در قبال سختی‌ها و مشکلات عوض نمی‌کنند، استفاده شد. به عبارتی روانشناسان همواره سعی کرده‌اند که این قابلیت انسان را برای سازگاری و غلبه بر خطر و سختی‌ها افزایش دهند. البته باید توجه داشت که تاب‌آوری، استرس را کم و یا محو نمی‌کند؛ بلکه به افراد این قدرت را می‌دهد تا با مشکلات زندگی مقابله و مواجهه سالم داشته باشند. در مباحث مدیریتی و رفتار سازمانی نیز بحث تاب آوری به عنوان یک فرآیند مورد توجه بوده است. به طوری که تاب آوری را یک راهبرد مدیریت و ریسک و زیرعنوان مدیریت بحران و تداوم قرار داده‌اند. در این بعد تاب‌آوری ظرفیت مردم و سیستم‌های عملکرد سازمانی را تسهیل کرده و روابط کارکردی را با وجود آشفتگی‌ها حفظ می‌نماید (رز و لی‌او^۱، ۲۰۰۵: ۷۵). به طور کلی

^۱ Rose & Liao

امروزه با وجود تعاریف مختلف از تاب‌آوری در حوزه‌های گوناگون و ترکیب آنها با همدیگر مفهوم تاب‌آوری به سایر حوزه‌ها چون حوزه اجتماعی و اقتصادی نیز ورود پیدا کرده است (گرینهام^۱، ۲۰۱۳: ۲).

همچنین تاب‌آوری دارای اصول مشخص است و مولفه‌های مختلفی دارد و پنج مؤلفه تاب‌آوری؛ استحکام، افزونگی، پرتدبیری، پاسخ‌دهندگی و خودبازیابی هستند. استحکام به توانایی جذب و تاب‌آوردن در مقابل آشفتگی‌ها و بحران‌ها اشاره دارد. افزونگی، داشتن ظرفیت اضافی و سیستم‌های پشتیبانی است که در صورت بروز آشفتگی‌ها امکان حفظ کارکردهای محوری را می‌دهد. فرض مؤلفه افزونگی این است که در صورتی که زیرساخت‌ها و نهادهای حساس یک کشور طوری طراحی شوند که برای دستیابی به اهداف و مقاصد، برخوردار از طیفی از روش‌ها، سیاست‌ها، راهبردها و خدمات همپوشان باشند، احتمال فروپاشی کشور در شرایط تنش یا از کار افتادن برخی زیرساخت‌ها، کاهش می‌یابد. پرتدبیری به معنی توان سازگاری با بحران، انعطاف در پاسخ‌دهی و در صورت امکان، تبدیل پیامدهای منفی به پیامدهای مثبت است. پیش‌فرض پرتدبیری آن است که چنانچه نهادها و سیستم حکمرانی به چالش کشیده شوند یا از کار بیافتند امکان سازماندهی خودجوش در درون سیستم وجود دارد. پاسخ‌دهندگی به معنی توانایی بسیج کردن سریع نیروها در برابر بحران‌ها است. بازیابی، یعنی توانایی کسب مجدد درجه‌ای از وضعیت نرمال پس از یک بحران یا حادثه، از جمله، توانایی سیستم برای تاب‌آوری و انطباق‌پذیری و نیز تکامل تدریجی برای تعامل با محیط جدید یا تغییر یافته است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۳: ۴۴). همچنین برخی از اصول تاب‌آوری شامل؛ حفظ عملکرد، بلندمدتی فرآیند، توانایی انطباق و یادگیری، تاب‌آوری به عنوان بعد مخالف آسیب‌پذیری و پایداری جوامع تاب‌آور است (اشمیت و گارلند، ۲۰۱۲^۲).

بر اساس تعاریف مفهوم تاب‌آوری می‌توان این مفهوم را در مقابل بحران قرار داد و امروزه بحران‌هایی از قبیل جنگ، تهدید تروریسم و... مفهوم تاب‌آوری اجتماعی را به چالش کشیده‌اند که نشان می‌دهد واژه تاب‌آوری نه تنها در ادبیات روانشناسی، بلکه در گفتمان سیاسی معاصر حائز اهمیت است. تاب‌آوری پیامد سازگاری فرد یا جامعه موفق و توانایی عمل کردن به طور اثربخش، در وقایع آسیب‌زا است. تاب‌آوری توانایی به دست آوردن مجدد تعادل درونی و عملکردی باثبات در شوک‌ها، ناملازمات یا شکست‌ها تعریف می‌شود. بر همین مبنا در سال‌های اخیر مباحث

¹ Greenham

² Schmidt & Garland

مربوط به مقاوم‌سازی و تاب‌آوری در کنار سایر نظریه‌ها و نظریات مطرح و در مبادی نظری و آکادمیک از جایگاه مهمی برخوردار گشته است (پیغامی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰۶). نکته مهمتر آن که در سال‌های اخیر به خصوص بعد از ایجاد بحران مالی ۲۰۰۸، مخاطرات و تغییرات ایجاد شده در حوزه اقتصادی بر سایر حوزه‌ها مثل حوزه سیاسی، زیست محیطی و مخصوصاً حوزه اجتماعی اثرگذار بوده است (گزارش بانک جهانی^۱، ۲۰۱۰: ۳). فقر، تورم افسارگسیخته، بیکاری‌های گسترده، محرومیت‌های اقتصادی و افزایش سرسام‌آور هزینه‌های زندگی از جمله پیامدهای بحران‌های مالی اخیر است که هر یک می‌تواند عاملی برای سوق دادن فرد به سمت بحران‌های اجتماعی هم چون روابط ناسالم، بزهکاری و خشونت باشد (ایزدی، ۱۳۸۷: ۱۸).

به کارگیری تحریم‌های اقتصادی و سیاسی به عنوان ابزار سیاست خارجی کشورها در سالیان اخیر به گونه‌ای گسترش یافته است که محققان عرصه روابط بین‌الملل از «ایدمی» و «جنون تحریم‌ها» صحبت می‌کنند. ایران، کشوری است که سخت‌ترین تحریم‌ها در طول تاریخ، علیه آن اعمال و تشدید تحریم‌ها باعث آسیب‌پذیری فراوانی به خصوص در بخش اقتصادی و اجتماعی کشور و بالطبع، مناطق و بخش‌های آن شده و در نهایت موجب تعطیل شدن بسیاری از بنگاه‌ها و رشد منفی در اقتصاد ایران شده است؛ هرچند که این روند درس‌های تاب‌آورانه‌ای را برای همه سطوح جامعه به همراه دارد. پیامدهای مخرب تحریم‌های بین‌المللی اخیر بر اقتصاد ایران نشان‌دهنده تاب‌آوری پایین اقتصاد ملی در مواجهه با شوک‌های خارجی است. از این رو ایران بیش از سایر کشورها با چالش‌ها و بحران‌های حقوقی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی دست و پنجه نرم می‌کند و در آینده نیز با آنها روبرو خواهد بود. اگرچه همانطور که ذکر شد، مطالعات در مورد تاب‌آوری ملی در سطح بین‌المللی، مبحثی نوپا است و بعد از بحران‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته است، با این حال، تاب‌آوری اجتماعی در حکومت ایران، مقوله‌ای است که جای بررسی بیشتری دارد (گل‌وردی، ۱۳۹۶: ۲۹۵).

از نگاه محققان حوزه تاب‌آوری جوامع، پایه و اساس اصلی پایداری یک جامعه در برابر بحران‌ها، فشارها و تحریم‌ها، در میزان تاب‌آوری اجتماعی آن جامعه نهفته است. به عبارتی دیگر تاب‌آور بودن یک جامعه به لحاظ ابعاد و مؤلفه‌های اجتماعی است که می‌تواند آن جامعه را به سوی تاب‌آوری در سایر ابعاد رهنمون ساخته و مسیر تحقق آن را هموار نماید. در همین

^۱ World Bank Report

زمینه تاب آوری اجتماعی به عنوان توانایی جوامع انسانی برای تحمل حوادث خارجی یا نابسامانی های موجود در زیرساخت های آن نظیر تغییرات محیطی، یا دگرگونی های شدید اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و همچنین توانایی این جوامع برای بازیابی و بازتوانی از چنین نابسامانی هایی تعریف می شود. به عبارت دیگر تاب آوری اجتماعی ظرفیت جامعه برای انطباق با تغییرات یا دگرگونی ها و حفظ رفتار سازگارانه بوده و زیربنای تاب آوری در ابعاد فرهنگی، حقوقی، محیطی و کالبدی، سیاسی و اقتصادی است. این تاب آوری در سیستم اجتماعی می تواند به وسیله بررسی متغیرهای حقوقی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و در هر دو حالت فضایی و غیرفضایی مورد بررسی قرار گیرد. به طور کلی؛ جامعه تاب آور اولاً جامعه ای است که توانایی جذب شوک های ناشی از مخاطره را دارد و به این ترتیب این مخاطرات تبدیل به سوانح نمی شوند. ثانیاً ظرفیت بازگشت به شرایط پیشین را دارد و ثالثاً به تغییرات و سازگاری با شرایط دست می یابد (دیویس و همکاران، ۲۰۰۶: ۱۲). یکی از تهدیدات و مخاطرات مهم که جامعه ایران با آن مواجه است مساله تحریم^۱ است. تحریم فعالیتی است که به وسیله یک یا چند بازیگر بین المللی (مجری تحریم)، علیه یک یا چند کشور دیگر (هدف تحریم)، به منظور مجازات این کشورها، با اهداف محروم ساختن آنها از انجام برخی مبادلات یا وادار ساختن آنها به پذیرش هنجارهایی معین و مهم (از دید مجریان تحریم)، اعمال می شود. در واقع تحریم به عنوان ابزاری در سیاست خارجی است که این امکان را فراهم می آورد که کشور یا کشورهایی مقاصد سیاسی خود را نسبت به کشور هدف به هنگام بروز اختلاف اعمال کنند (طغیانی، ۱۳۹۲: ۱۲). تحریم در تئوری به عنوان ابزاری برای برقراری صلح پایدار جهانی توسط شورای امنیت سازمان ملل به وجود آمد، ولی در عمل به ابزاری برای دستیابی به اهداف ملی یا منطقه ای کشور یا کشورهای خاصی بدل شد (فشندی و قادری، ۱۳۹۶: ۱۳۵).

ضریب بالای اثرگذاری تحریم های اقتصادی و سیاسی بر افزایش آسیب های اجتماعی و روند رو به رشد این آسیب ها، مورد توجه ادبیات تاب آوری اجتماعی است. بنابراین با وجود تحریم های گسترده بر کشور تحلیل دیدگاه های حقوقی مرتبط با تحریم برای کشور یک ضرورت مهم است (مومنی، ۱۳۹۳: ۹). بنابراین تاب آوری در سیستم اجتماعی می تواند بر جنبه های مختلفی از زندگی از جمله زندگی در شرایط تحریمی اثرگذار باشد (فرزادبهباش، ۱۳۹۵: ۲). علیرغم اهمیت فوق العاده این موضوع، متأسفانه تا کنون پژوهشی مستقیماً نقش الگوی ارتقای تاب آوری اجتماعی بر

¹ Sanction

ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی بررسی نکرده است و این پژوهش در نظر دارد تا نقش تاب آوری اجتماعی بر فرایندهای حقوق تجاری، حقوق بشر و روابط بین‌الملل در جامعه ایرانی بررسی کند.

ادبیات نظری و پیشینه

در علوم مختلف تعاریف متفاوتی از تاب آوری^۱ ارائه شده است. واژه تاب آوری در فرهنگ لغات، توانایی بازیابی یا بهبود سریع، تغییر؛ شناوری و کشسانی و همچنین خاصیت فتری و ارتجاعی ترجمه شده است که البته این واژه ها، رسایی و گویایی لازم را برای انتقال مفهوم این واژه ندارند. به همین دلیل، ترجمه تاب آوری به عنوان معادل فارسی این واژه، اصطلاح بهتر و مناسبتری است (رضایی، ۱۳۸۹: ۲۸). در روانشناسی تاب آوری به معنی توانایی فرد، خانواده، جامعه، کشور و سیستم‌ها برای کاهش سازگاری و بازیابی از شوک‌ها و فشارها است؛ به طوری که موجب کاهش آسیب‌پذیری مزمن و تسهیل رشد فراگیر شود (کوبیتچک^۲ و همکاران، ۲۰۱۳). به طور کلی تاب آوری فرآیندی پویا و تعاملی و همیشه در حال تغییر بین فرد محیط است. تاب آوری ظرفیت و توانایی جامعه به منظور مقاومت در برابر شوک، زنده ماندن، وفق دادن، رسیدن به تعادل بعد از وقوع بحران و گذشتن سریع از آن است (پولی و کوهن، ۲۰۱۰^۳). تاب آوری در بسیاری از حوزه های علمی و در دامنه وسیعی از اکولوژی تا علوم اجتماعی روانشناسی و اقتصادی به یک اصطلاح مهم تبدیل شده است. تاب آوری دارای ابعاد گوناگون بوده و اجماع صاحب‌نظران در حداقل وجود چهار بعد کالبدی، مدیریتی، اقتصادی و اجتماعی تاب آوری حتمی است (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۶). در اقتصاد تعاریف متعددی برای تاب آوری ارائه شده است؛ تاب آوری اقتصادی به صورت توانایی سیاستی یک اقتصاد برای مقاومت و بازیابی از اثرات شوک تعریف شده است (بریگوییگلو و همکاران، ۲۰۰۸: ۸۷). در حوزه اجتماعی نیز توانایی اعضای اجتماع برای انجام اقدامی معنادار، اندیشمندانه و جمعی برای علاج اثرات یک مشکل، از جمله توانایی تفسیر شرایط و محیط، دخالت و از جای خود حرکت کردن را تاب آوری اجتماعی می نامند (ففریام، ۲۰۰۵: ۱۲).

¹ Resilience

² Kubitschek

³ Pooley & Cohen

امروزه بحران‌ها و تنش‌های پی‌درپی اقتصادی و سیاسی در دنیا، ضرورت بحث و پرداختن به نظریات و ایده‌های انعطاف‌پذیری و تاب‌آوری را در زمینه‌های مختلف اقتصادی و سیاسی و البته اجتماعی را سبب شده است. به نحوی که بسیاری از جوامع جهت دستیابی به توسعه و موفقیت، پیاده‌سازی سیاست‌های تاب‌آوری اجتماعی را در برابر تغییرها و آسیب‌ها در دستور کار خود قرار داده‌اند (بریگولیگلو^۱ و همکاران، ۲۰۰۰: ۵۸). تاب‌آوری اجتماعی توانایی گروه‌ها یا مجامع در غلبه بر نقش‌ها، ناهمگونی‌ها و نابسامانی‌های بیرونی است که این امر در نتیجه تغییرات محیطی، اجتماعی و سیاسی ایجاد می‌شود. همچنین گاهی اوقات بیان شده است که معانی تاب‌آوری موضوعی گنگ و سخت است تا بتوان آن را به صورت کاربردی و عملی انجام داد (پرومبرگر^۲، ۲۰۱۴: ۱۴). به بیانی دیگر، تاب‌آوری اجتماع عبارت از قابلیت پیش‌بینی خطر، محدود کردن اثرات و بازگشت سریع به حالت عادی از طریق احیا، قابلیت سازگاری و انطباق، تحول و رشد در مواجهه با تغییرات پرتلاطم است.

مفهوم تاب‌آوری اجتماعی نیز در جوامع مختلف دارای پیچیدگی‌های خاصی است، همان‌گونه که تاب‌آوری می‌تواند در سطوح مختلف تحلیل و درک شود تاب‌آوری اجتماعی نیز دارای سطوح مختلفی است (رضایی، ۱۳۸۹: ۹۲). اگر توجه به جنبه‌های اجتماعی در تاب‌آوری بیشتر از توجه به زیرساخت‌های کالبدی و فیزیکی در مدیریت بحران اهمیت نداشته باشد دست کم همان اندازه حائز اهمیت است (لوسینی^۳، ۲۰۱۵: ۱۲۱). هدف اصلی تاب‌آوری اجتماعی ارتقای ظرفیت و مهارت افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها در مواجهه با بحران‌ها است (اوبریست^۴ و همکاران، ۲۰۱۰: ۷۵). در حوزه علوم اجتماعی، تاب‌آوری توانایی گروه‌ها یا جوامع برای انطباق با تنش‌های خارجی و آشفتگی‌ها، توانایی واحدهای اجتماعی در تقلیل مخاطرات، انجام فعالیت‌های بازیابی برای کاهش ازهم‌گسیختگی اجتماعی، توانایی برای بهره‌گیری از فرصت‌ها را می‌توان از طریق بهبود ارتباطات، آگاهی از خطر و آمادگی، توسعه و اجرای مدیریت بحران، بیمه و انتقال اطلاعات برای کمک به فرایند بازیابی، ارتقا داد. ظرفیت برگشت‌پذیری با استفاده از منابع فیزیکی و اقتصادی، توانایی افراد و جوامع در مقابله با وضعیت خطر، توانایی نقاط قوت درونی به منظور سازگاری و انعطاف‌پذیری، توسعه منابع برای بالا بردن ایمنی ساکنان، ظرفیت‌ها، مهارت‌ها و دانش یک جامعه در بازیابی بعد از سوانح است (رضایی، ۱۳۹۶: ۹۴). به طور کلی تاب‌آوری

¹ Briguglio

² Promberger

³ Lucini

⁴ Obrist

اجتماعی، ظرفیت یک نهاد اجتماعی (به عنوان مثال یک گروه یا جامعه) برای پرش به عقب یا پاسخ مثبت به بحران بیان شده است. به ویژه تاب آوری اجتماعی به معنای داشتن ویژگی‌ها مقاومت، بهبود و خلاقیت در برابر یک فاجعه است (مگیور و هاگان، ۲۰۰۷: ۱۲۸).

تاب آوری اجتماعی تاکید بر تحقق «پایداری اجتماعی» در برابر سوانح، از یک سو بر شکل‌گیری و حفظ گروه‌های اجتماعی و جوامع محلی و از سوی دیگر، در فرآیند بازتوانی بعد از سوانح از طریق ارتقای سرمایه اجتماعی است و به ارتقای حس دلبستگی به مکان، افزایش مشارکت و شکل‌گیری پیوندهای اجتماعی کمک می‌کند و امر بازتوانی و بازسازی جامعه با حفظ نظام‌های اجتماعی موجود را در زمان سانحه و نیز در یک جامعه بعد از سانحه و بحران تسهیل می‌کند. تلاش برای تاب آوری اجتماعی می‌تواند با ارتقای سطح زندگی از طریق افزایش میزان درآمد، تحصیلات، مراقبت‌های پزشکی، سلامت، تامین سکونت، اشتغال، حقوق قانونی، ایمنی در برابر جرم و جنایت، وجود اخلاقیات در جامعه، تراکم جمعیتی مطلوب و مقاومت بناها در برابر مخاطرات و سوانح و بیماری‌ها، کیفیت زندگی یا قابلیت زندگی در جوامع محلی را افزایش دهد. حفظ ارزش‌ها، میراث فرهنگی محلی، هویت شهری، خاطره جمعی شهر و آموزش نیز سایر مولفه‌های کیفیت زندگی هستند که حفظ حس تعلق مردم به مکان و بازگرداندن روح زندگی را منجر می‌شوند (لک، ۱۳۹۲: ۶۴). در نهایت تاب آوری اجتماعی می‌تواند جامعه بحران زده را از حالت ناموزونی اجتماعی به حالت موزون اجتماعی برگرداند و آن را در تعادل جدیدی قرار دهد و کارکردهای جامعه را در تعادل جدید تداوم بخشد (سام‌آرام، ۱۳۹۵: ۴۵). بر همین اساس تاب آوری اجتماعی می‌تواند بر ابعاد حقوقی تحریم‌ها در بعد تجاری و حقوق بشر و حتی روابط بین‌الملل موثر باشد. بر اساس مرور ادبیات نظری، ویژگی‌هایی برای ارتقای تاب آوری اجتماعی در شرایط تحریم‌های اقتصادی و سیاسی وجود دارند. این ویژگی‌ها و مشخصات، توصیف‌ها یا ایده‌هایی هستند که در مفهوم آن تعیبه شده‌اند، و همواره به صورت فزاینده و به طور مرتب در پژوهش‌های پیشین‌ها ظاهر می‌شوند. به منظور تدوین مدل مفهومی تحقیق، مشخصه‌هایی به عنوان ویژگی‌های تعریف‌کننده ایجاد الگوهای تاب آوری اجتماعی در ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی معرفی می‌شوند که این ابعاد شامل؛ ادراک خطر در مواجهه با آن، توانایی برنامه‌ریزی، یادگیری و سازماندهی مجدد، ادراکی از توانایی مواجهه با تغییر و سطح علایق در سازگاری با تغییرات هستند. «ادراک خطر در مواجهه با آن»؛ تغییر سیاست‌ها، تغییر نهادها، بی

ثباتی وضیت مالی، عدم تامین امنیت شغلی و عدم توانایی در رقابت های صنعتی از جمله عواملی هستند که آسیب پذیری هایی را در جامعه ایجاد می کنند. به کارگیری سیاست ها و برنامه هایی که نحوه مواجهه با این آسیب ها را آموزش دهد قطعاً هزینه های مواجهه با این آسیب ها را کمتر خواهد کرد و باور به جذب و یا مقابله با این آسیب ها تقویت خواهد شد. «توانایی ریزی، یادگیری و سازماندهی مجدد»؛ توانایی برنامه ریزی، یادگیری و سازماندهی مجدد، یک امر ضروری برای مواجهه با تغییرات است و افراد نحوه برخورد با تغییرات و تنش ها را می آموزند. در وضعیت «ادراکی از توانایی مواجهه با تغییر»؛ مردم برای مقابله با تغییرات در شرایط مختلف زندگی اعم از مالی، عاطفی و زناشویی، باید آستانه تحمل خود را بالا ببرند. به عنوان نمونه در رابطه زناشویی در مواجهه با بحران ها و تنش های ناشی شده از تغییرات و حوادث، نیاز است که توانایی تحمل تغییر افراد بالاتر باشد تا زندگی دوام داشته باشد. در نهایت در وضعیت مولفه «سطح علایق در سازگاری با تغییرات»؛ افرادی که تمایل بیشتری به سازگاری و تطبیق دارند نسبت به تغییر سیاست ها راحت تر برخورد می کنند. به عنوان نمونه در بحث های مربوط به خانواده سازگاری و تطبیق معمولاً در زمینه های وابستگی های شغلی، تعهدات خانوادگی و یا مباحث مالی اتفاق می افتد. افرادی که طلاق گرفته اند در مواجهه با تغییراتی که در کسب درآمد و فرصت های شغلی برایشان اتفاق می افتد، تاب آوری بیشتری دارند (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۰).

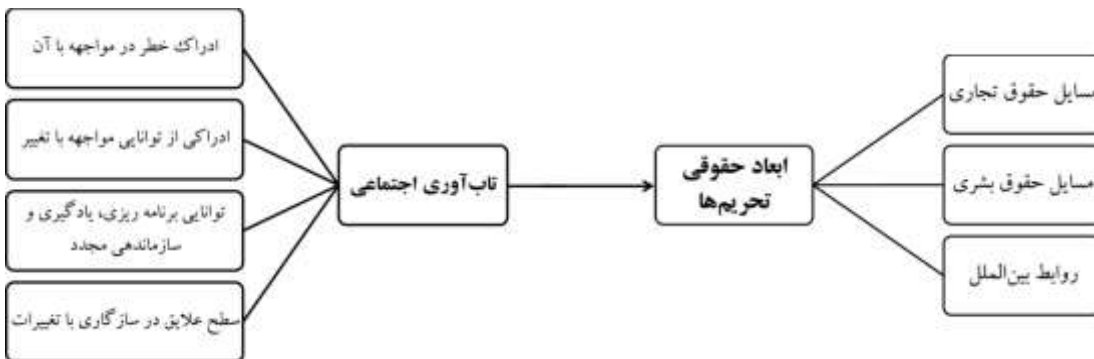

نمودار ۱- چارچوب مفهومی مولفه های تاب آوری اجتماعی

در زمینه تاثیر تاب آوری بر تحریم نیز ادبیات نظری گسترده‌ای وجود دارد و بسیاری از پژوهش‌ها تاب آوری اجتماعی را راهبردی برای بی‌اثر کردن تحریم‌ها عنوان کرده‌اند (فرزادبهباش، ۱۳۹۵: ۳). بر اساس تعاریف تحریم‌ها ابزارهایی هستند که جایی میان دیپلماسی و استفاده از نیروی نظامی قرار می‌گیرد. این ابزارها اقداماتی تلافی‌جویانه بین‌المللی محسوب می‌شوند و غالب اوقات، اعمال محدودیت‌های تجاری یا مالی را در بر می‌گیرند (راه‌چمنی، ۱۳۹۰: ۴۲). هر چند در عمل تحریم‌ها رویه‌های متفاوتی از آنچه مورد هدف بوده پیدا کرده است (منظور و مصطفی‌پور، ۱۳۹۲: ۲۶). اما تجربه تحریم‌ها حاکی از آن است که استفاده از تحریم‌ها به عنوان یک ابزار دیپلماتیک عمدتاً از اثربخشی چندانی برخوردار نیست و به این جهت تحریم‌کنندگان می‌کوشند تحریم‌ها را به صورت همه‌جانبه و با مشارکت تمام کشورهای اعمال نمایند تا احتمال موفقیت خود را افزایش دهند (منظور و مصطفی‌پور، ۱۳۹۲: ۲۷). عمده تحریم‌های انجام شده علیه کشورها در زمینه تجاری و روابطی صورت می‌گیرد و تحریم‌ها اقدامات عامدانه حکومت برای وارد کردن محرومیت اقتصادی بر دولت یا جامعه هدف، از طریق محدودیت یا توقف روابط اقتصادی معمول، اغلب به عنوان جانشینی برای استفاده از قدرت نظامی محسوب می‌گردد که به دولت تحریم‌کننده اجازه می‌دهد که خشم خود را در قبال برخی اعمال خاص ابراز کند و رفتار دولت هدف را تغییر دهد تحریم به معنای متوقف کردن عمدی یا تهدید به توقف روابط معمول تجاری مالی از یک دولت است (بهریزی فر و کوکبی، ۱۳۸۵: ۱۹). تحریم‌های اقتصادی به مثابه اهرم‌های فشار بر دولت‌ها، به نحو مستقیم و غیر مستقیم، تأثیرات سوء بسیاری بر «شهروندان دولت‌های مورد تحریم» و نیز «حقوق سایر اشخاص غیر مقیم در آن دولت‌ها» بر جای می‌گذارد و در حوزه حقوق بین‌المللی نیز، به ویژه تحریم‌های یک‌جانبه، ثانویه و تحریم‌های شورای امنیت، ابعاد مختلف حقوق بشر را به سان اصول اولیه این شاخه حقوقی تحت شعاع خویش قرار داده است (زمانی و غریب‌آبادی، ۱۳۹۶: ۱۱۱). در حوزه مسائل بین‌المللی، تحریم‌ها، ابزاری هستند که جایگزین جنگ و اعمال قوه قهریه تلقی می‌شوند و «راه میانه‌ای بین اقدام دیپلماتیک نسبتاً آرام از یک طرف، و مداخله شبه‌نظامی قهری یا مداخله نظامی پنهانی از طرف دیگر است» که طی آن، به توقف یا تهدید مناسبات اقتصادی علیه کشور مورد نظر اقدام می‌گردد و موجب افزایش هزینه‌های تجاری و انحراف تجاری در کشور هدف می‌شود. از لحاظ حقوقی نیز تحریم شامل اقداماتی همچون تعلیق یا اخراج کشور از سازمان‌های بین‌المللی، منع حضور و شرکت دیپلمات‌های هدف

تحریم در کشورهای تحریم کننده یا میزبان سازمان‌های جهانی است (کورترایت و لوپز^۱، ۲۰۰۲: ۸). بر اساس این ادبیات موجود الگوی مفهومی پژوهش به شکل زیر تدوین می‌گردد.

مدل پژوهش

نمودار ۲- مدل پژوهش

فرضیات پژوهش

فرضیه اصلی

میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی تاثیر دارد.

فرضیه‌های فرعی

- میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل حقوق بشری تحریم‌ها تاثیر دارد.
- میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها تاثیر دارد.
- میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل روابط بین‌الملل تحریم‌ها تاثیر دارد.

روش تحقیق

این بررسی با توجه به موضوع و هدف تحقیق، یک روش کمی است. بنابراین، به اقتضای موضوع تحقیق که تحلیلی بر نقش الگوی ارتقای تاب‌آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی است و با توجه به امکانات، روش پیمایش به منزله مناسب‌ترین روش برای جمع‌آوری اطلاعات مورد نظر قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل شهروندان کلانشهر تهران

¹ Cortright & Lopez

هستند که از میان آنها ۳۸۴ نفر به روش تصادفی در دسترس به عنوان نمونه آماری پژوهش انتخاب شده‌اند. گردآوری داده‌ها با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته بوده و تجزیه تحلیل داده‌ها نیز به کمک نرم‌افزار Spss انجام شده است. روش تجزیه و تحلیل یافته‌های این پژوهش با در نظر گرفتن فرضیات مطرح شده صورت گرفته است. لذا به منظور تجزیه و تحلیل فرضیات تحقیق با توجه به سطح سنجش و نوع متغیر از آزمون‌های مربوط به هر کدام استفاده شده است. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، داده‌ها در دو بخش آمار توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در بخش توصیفی تحلیل‌های آماری از قبیل؛ فراوانی، درصدها و میانگین، استفاده شده است. در بخش استنباطی، با کمک تحلیل‌های آماری و ضرایب رگرسیون ارتباط بین متغیرها تحلیل و بررسی شده و در نهایت مدل معادله ساختاری پژوهش به کمک نرم‌افزار Amos Graphics آزمون شده است.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

اطلاعات مربوط به سن پاسخگویان نشان می‌دهد که بیشترین سن پاسخگویان ۷۳ سال و کمترین آنها دارای ۳۴ سال سن بوده و میانگین درآمد پاسخگویان حدود ۴ میلیون تومان در ماه گزارش شده است و همچنین حدود ۵۳ درصد از پاسخگویان در مقطع لیسانس، ۱۲ درصد در مقطع ارشد و دکتری تحصیلات داشته‌اند و بقیه در سطح تحصیلی پایین‌تر بوده‌اند. ۶۲/۹ درصد از پاسخگویان در حوزه بازار و دارای مشاغل آزاد، ۱۶/۷ درصد در ادارات دولتی و بقیه در حال تحصیل بوده‌اند. در نهایت ۸۷ درصد از کل پاسخگویان نسبت به آینده ایران و رفع تحریم‌ها خوشبین هستند.

یافته‌های استنباطی

- فرضیه اصلی

میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی تاثیر دارد.

جدول ۱- آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون اثر تاب‌آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌ها

نام متغیر	R	R ²	B	Beta	T	F	Sig
ابعاد حقوقی تحریم‌ها	۰/۶۷۵	۰/۵۰۲	۱۲/۵۹۲	۰/۶۷۵	۶/۲۳	۵۵/۱۲۴	۰/۰۰۰

بر اساس نتایج حاصله، همبستگی (R=۰/۶۷۵) مثبتی بین تاب‌آوری اجتماعی و ابعاد حقوقی تحریم‌ها وجود دارد و بر همین اساس مقدار R²=۰/۵۰۲ نشان می‌دهد که متغیر تاب‌آوری اجتماعی توانسته است ۵۰ درصد از واریانس متغیر وابسته (ابعاد حقوقی تحریم‌ها) را تبیین نماید. ضریب B=۱۲/۵۹۲، نشان می‌دهد که به ازای هر واحد افزایش در متغیر مستقل (تاب‌آوری اجتماعی)، ۱۲/۵۹۲ واحد به متغیر وابسته (ابعاد حقوقی تحریم‌ها)، افزوده می‌شود. با توجه به مقادیر T=۶/۲۳، F=۵۵/۱۲ و Sig = ۰/۰۰۰، رابطه مشاهده شده بین دو متغیر در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار است، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود. در راستای این فرضیه کلی فرضیات فرعی زیر نیز تدوین شده‌اند.

فرضیات فرعی

۱- میزان تاب‌آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل حقوق بشری تحریم‌ها تاثیر دارد.

جدول ۲- آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون اثر تاب‌آوری اجتماعی بر مسایل حقوق بشری تحریم‌ها

نام متغیر	R	R ²	B	Beta	T	F	Sig
مسایل حقوق بشری تحریم‌ها	۰/۵۹۵	۰/۵۳۲	۸/۴۴۴	۰/۵۹۵	۵/۱۷۸	۴۵/۴۳۴	۰/۰۰۰

بر اساس نتایج حاصله، همبستگی ($R=0/595$) مثبتی بین تاب آوری اجتماعی و مسایل حقوق بشری تحریم‌ها وجود دارد و بر همین اساس مقدار $R^2=0/532$ نشان می‌دهد که متغیر تاب آوری اجتماعی توانسته است ۵۳ درصد از واریانس متغیر وابسته (مسایل حقوق بشری تحریم‌ها) را تبیین نماید. ضریب $B=8/444$ ، نشان می‌دهد که به ازای هر واحد افزایش در متغیر مستقل (تاب آوری اجتماعی)، $8/444$ واحد به متغیر وابسته (مسایل حقوق بشری تحریم‌ها)، افزوده می‌شود. با توجه به مقادیر $T=5/178$ ، $F=45/434$ و $Sig = 0/000$ ، رابطه مشاهده شده بین دو متغیر در سطح ۹۹ درصد معنی دار است، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود.

۲- میزان تاب آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها تاثیر دارد.

جدول ۳- آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون اثر تاب آوری اجتماعی بر مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها

Sig	F	T	Beta	B	R ²	R	نام متغیر
0/000	52/118	8/567	0/691	8/560	0/611	0/691	مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها

بر اساس نتایج حاصله، همبستگی ($R=0/691$) مثبتی بین تاب آوری اجتماعی و مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها وجود دارد و بر همین اساس مقدار $R^2=0/611$ نشان می‌دهد که متغیر تاب آوری اجتماعی توانسته است ۶۱ درصد از واریانس متغیر وابسته (مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها) را تبیین نماید. ضریب $B=8/444$ ، نشان می‌دهد که به ازای هر واحد افزایش در متغیر مستقل (تاب آوری اجتماعی)، $8/444$ واحد به متغیر وابسته (مسایل حقوق تجاری تحریم‌ها)، افزوده می‌شود. با توجه به مقادیر $T=5/567$ ، $F=52/118$ و $Sig = 0/000$ ، رابطه مشاهده شده بین دو متغیر در سطح ۹۹ درصد معنی دار است، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود.

۳- میزان تاب آوری اجتماعی شهروندان بر مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها تاثیر دارد.

جدول ۴- آزمون همبستگی و تحلیل رگرسیون اثر تاب آوری اجتماعی بر مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها

نام متغیر	R	R ²	B	Beta	T	F	Sig
مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها	۰/۴۲۶	۰/۳۹۴	۴/۱۷۶	۰/۴۲۶	۵/۰۰۱	۳۴/۴۸۹	۰/۰۰۰

بر اساس نتایج حاصله، همبستگی ($R=0/426$) مثبتی بین تاب آوری اجتماعی و مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها وجود دارد و بر همین اساس مقدار $R^2=0/394$ نشان می‌دهد که متغیر تاب آوری اجتماعی توانسته است ۳۹ درصد از واریانس متغیر وابسته (مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها) را تبیین نماید. ضریب $B=4/176$ ، نشان می‌دهد که به ازای هر واحد افزایش در متغیر مستقل (تاب آوری اجتماعی)، $4/176$ واحد به متغیر وابسته (مسایل حقوق بین الملل تحریم‌ها)، افزوده می‌شود. با توجه به مقادیر $T=5/001$ ، $F=34/489$ و $Sig=0/000$ ، رابطه مشاهده شده بین دو متغیر در سطح ۹۹ درصد معنی دار است، لذا فرضیه فوق تایید می‌شود.

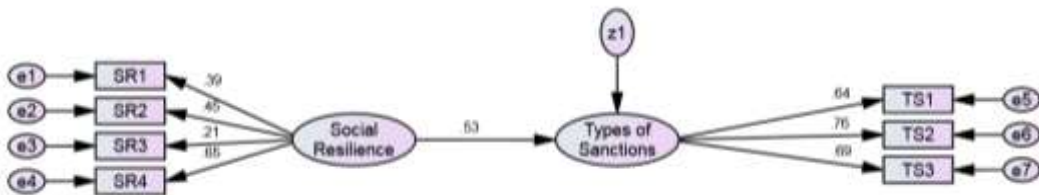
مدل کلی پژوهش

در راستای آزمون فرض اصلی از مدلسازی معادله ساختاری استفاده است. در این مدل ۷ متغیر مشاهده شده وجود دارد که این متغیرها از تجمیع تعداد زیادی گویه حاصل شده‌اند. برخی از متغیرهای مشاهده شده شامل متغیرهای مستقل اصلی پژوهش هستند که در مدل نظری مشخص شده و برای تبیین اثر متغیر مستقل (تاب آوری اجتماعی) بر تبیین ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی به کار رفته‌اند. در جدول زیر ساختار اصلی مدل با شاخص‌ها و نمادهای ترسیمی موجود در مدل مشخص شده است.

جدول ۵- متغیرها و نمادهای ترسیمی موجود در مدل

نماد ترسیمی	شاخص‌های فرعی	شاخص‌های اصلی
SR1	ادراک خطر در مواجهه با آن	تاب‌آوری اجتماعی Social resilience
SR2	توانایی برنامه ریزی، یادگیری و سازماندهی مجدد	
SR3	ادراکی از توانایی مواجهه با تغییر	
SR4	سطح علائق در سازگاری با تغییرات	
TS1	مسایل حقوق بشری	ابعاد حقوقی تحریم‌ها Types of sanctions
TS2	مسایل حقوق تجاری	
TS3	مسایل روابط بین‌الملل	

این متغیرهای آشکار شاخص‌های اصلی از متغیرهای مستقل و وابسته هستند که در متغیر مستقل تاب‌آوری اجتماعی و متغیر وابسته ابعاد حقوقی تحریم‌ها تعریف شده‌اند. برای تاب‌آوری اجتماعی چهار شاخص اصلی (ادراک خطر در مواجهه با آن، توانایی برنامه ریزی، یادگیری و سازماندهی مجدد، ادراکی از توانایی مواجهه با تغییر و سطح علائق در سازگاری با تغییرات) تعریف شده و برای ابعاد حقوقی تحریم‌ها سه بعد اصلی (مسایل حقوق بشری، مسایل حقوق تجاری و مسایل روابط بین‌الملل) وجود دارند.

نمودار ۳- مدل معادله ساختاری برای تبیین ابعاد حقوقی تحریم‌ها (TS)

در مدل فوق دو نوع روابط تحلیل آماری شده‌اند که در بیان شاخص‌های تاب‌آوری اجتماعی چهار شاخص مختلف وجود دارند که (SR4) به معنی شاخص «سطح علائق در سازگاری با تغییرات» با ضریب ۰/۶۵ دارای بیشترین وزن در تبیین تاب‌آوری اجتماعی داشته است و بر همین

اساس (SR3) به معنی «ادراکی از توانایی مواجهه با تغییر» با ضریب ۰/۲۱ دارای وزن کمتری در تبیین تاب‌آوری اجتماعی داشته است. در بحث سایر متغیرها نیز بقیه ضرایب اثر معناداری در تبیین متغیر تاب‌آوری اجتماعی داشته‌اند. همچنین در بیان شاخص‌های ابعاد حقوقی تحریم‌ها نیز (TS2) به معنی «مسایل حقوق تجاری» با ضریب ۰/۷۶ دارای وزن بیشتری به نسبت بقیه ابعاد در تبیین حقوقی تحریم‌ها نقش داشته است.

در بحث روابط ساختاری نتایج حاصل از مدلسازی نشان داده است که اثر مثبت و مستقیم تاب‌آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌ها با ضریب (۰/۵۳) گویای این واقعیت است که تاب‌آوری اجتماعی و افزایش آن می‌تواند به عنوان یک مولفه مهم موثر بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی باشد. به عبارت دیگر تاب‌آوری اجتماعی توانمندی حقوقی جامعه را افزایش می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

تاب‌آوری برای فرد و جامعه یک مفهوم و سازه مثبتی است که از روانشناسی وارد دیگر حوزه‌های علوم شده است. امروزه کاربرد این مفهوم در جوامع بیش از یک فرد است و تحلیل آن در بعد کلان بیشتر از بعد خرد مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به مفهوم تاب‌آوری لازم است جامعه تاب‌آور دارای ویژگی‌هایی باشد که تمام مراحل قبل، حین و بعد از سوانح و بحران‌ها را پوشش دهد. در مقابل جوامع تاب‌آور، جوامعی قرار می‌گیرند که قادر به تحمل شوک‌های وارد شده نیستند، در برگشت به وضعیت عادی دچار فروپاشی می‌شوند و قادر به سازگاری و پذیرش وضعیت جدید هم نیستند. وضعیت حاکم بر این جوامع با مفاهیمی مانند شکنندگی، حساسیت، ناتوانی در تغییر، آسیب‌پذیری، ضعف، انعطاف‌ناپذیری، عدم مقاومت، انحطاط، شکست و انفعال می‌توان تبیین کرد.

تاب‌آوری اجتماعی در جامعه که یک محصول جمعی و همگانی قلمداد می‌شود، می‌تواند به نتایج مطلوبی برای جوامع بحران‌زده منجر شود. یکی از مهمترین تهدیدات جوامع در عصر حاضر مسایل ناشی از اختلافات بین‌المللی است که در موارد مشخصی به درگیری‌های نظامی و جنگ‌های تمام‌عیار منجر می‌شود و در برخی موارد هم اختلافات در حد تحریم و تحدید طرفین باقی می‌ماند. هرچند تحریم‌ها به مانند جنگ‌ها و ویرانگر و خانمان‌سوز نیستند، اما در برخی شرایط اثر تحریم بر یک کشور کمتر از حمله نظامی به آن بوده است. بر همین راستا تحریم‌های وارده بر

کشور ایران به عنوان تهدیدی جدی برای مردم و کشور همواره مورد توجه سیاستمداران، اندیشمندان و محققان قرار گرفته است و با مطالعاتی همیشه روندهای کاهش اثرگذاری تحریم‌ها مورد توجه بوده است. در این میان با توجه به ادبیات نظری موجود، یکی از وضعیت‌های اثرگذار بر تحریم، سطح توانمندی جامعه و تاب آوری است. تاب آوری ایجاد آمادگی در جامعه برای مقابله با بحران روشی کارآمد و کم هزینه است که می‌تواند به کاهش خسارات ناشی از آن کمک کند که بررسی وضعیت آمادگی و ارتقای آن در بین خانوارها و محلات مختلف اهمیت زیادی دارد. بر همین اساس این پژوهش نقش ارتقای تاب آوری اجتماعی بر ابعاد حقوقی تحریم‌های سیاسی و اقتصادی در ایران بررسی کرده و به اثرگذاری تاب آوری اجتماعی بر تحریم‌ها صحنه گذاشته است و حتی برخی از تحقیقات پیشین نیز تا حدودی این رابطه را تایید می‌کردند. به عنوان مثال آروین و زیاری (۱۳۹۸) تاکید دارند که تاب آوری اجتماعی نشان از ویژگی‌هایی دارد که افراد و گروه‌ها را در هنگام خطر و بعد از خطر مسنجم و هماهنگ می‌کنند تا اثرات فاجعه را کاهش دهد و سرعت بازیابی و جامعه به حالت قبل از فاجعه را افزایش می‌دهد و امری ضروری است. از آنجا که هدف ارتقای تاب آوری اجتماعی در شرایط تحریم‌های سیاسی و اقتصادی، فراهم آوری زمینه برای تقویت روحیه مقابله با مشکلات در شرایط سخت است، توجه به آن در کشور اهمیت فراوانی می‌تواند داشته باشد. بنابراین می‌توان گفت در مجموع بحران‌ها و تنش‌های پی‌درپی اقتصادی و سیاسی در دنیا، ضرورت بحث و پرداختن به نظریات و ایده‌های انعطاف‌پذیری و تاب آوری را در زمینه‌های مختلف اقتصادی و سیاسی و البته اجتماعی را سبب شده است. به نحوی که بسیاری از جوامع جهت دستیابی به توسعه و موفقیت، پیاده‌سازی سیاست‌های تاب آوری در برابر تغییرها و آسیب‌ها را در دستور کار خود قرار داده‌اند. از آنجایی که آسیب‌ها و بحران‌های اجتماعی و در نهایت برهم خوردن رفاه اجتماعی، یکی از تبعات سنگین بحران‌های اقتصادی است، ضرورت ورود ادبیات تاب آوری به برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی به امری غیر قابل اجتناب تبدیل شده است. به طوری که امروز تلاش تصمیم‌گیران جهت بازسازی روش‌ها و سیاست‌گذاری‌های اجتماعی در مواجهه و مقابله با فشارها و تنش‌ها امری مشهود و قابل بررسی است. در نهایت این گونه می‌توان استنباط کرد که با افزایش مقاوم‌سازی و ایجاد ثبات و سازگاری در برابر تنش‌ها، ریسک و خطرات، می‌توان ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های یک جامعه را بازسازی کرد و از آن‌ها در برابر شوک‌های پیش‌بینی نشده استفاده کرد. در

این صورت هرچه انعطاف پذیری سیستم اجتماعی بیشتر باشد، آسیب پذیری اجتماعی آن جامعه از بحران ها و تنش ها کاهش خواهد یافت.

پیشنهادها

- پژوهش هایی با هدف امکان سنجی پیاده سازی برنامه های ارتقای تاب آوری اجتماعی در شرایط تحریم های سیاسی و اقتصادی انجام شود و موانع پیش رو مورد بررسی قرار گیرد.
- پژوهش هایی با هدف بررسی اثر بخشی برنامه های ارتقاء تاب آوری اجتماعی در شرایط تحریم های سیاسی و اقتصادی در کشور صورت گیرد.
- پژوهش هایی با هدف مطالعه تطبیقی میزان تاب آوری اجتماعی مردم ایران با سایر کشورهایی که هدف تحریم های سیاسی و اقتصادی قرار گرفتند، انجام شد.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران، از عزیزانی که در فرآیند ویراستاری ادبی و صفحه آرایی این مقاله همکاری و راهنمایی داشتند، کمال تشکر و امتنان را دارند.

منابع

- آروین، محمود؛ زیاری، کرامت‌اله (۱۳۹۸). سنجش میزان آسیب پذیری اجتماعی و تاب آوری اجتماعی در برابر زلزله. *فصلنامه علمی- پژوهشی امداد و نجات*. ۱۰(۳۷): ۴۴-۲۱.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=474841>
- ایزدی، محسن (۱۳۸۷). *پیدایش و گسترش بحران مالی در جهان و اثرات آن بر اقتصاد ایران*. تهران: موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- بهروزی‌فر، مرتضی؛ کوبی، سامیه (۱۳۸۵). اثر تحریم‌های یک جانبه آمریکا بر اقتصاد بازرگانی ایالت متحده و بازارهای جهان، *ماهنامه روند اقتصادی*، ۳ و ۴، ۱۳۷-۱۴۶.
<https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?id=7235>
- پیغامی، عادل؛ سمیعی نسب، مصطفی؛ سلیمانی، یاسر (۱۳۹۴). *مقاوم سازی اقتصادی ادبیات متعارف؛ مبادی علمی و نظری*. جلد اول. تاب آوری و آسیب پذیری. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
- حسینی، سیدعقیل (۱۳۹۲). *مبانی نظری تحریم اقتصادی*. اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- رضایی، محمدرضا (۱۳۸۹). تبیین تاب آوری اجتماعات شهری به منظور کاهش اثرات سوانح طبیعی (زلزله)؛ مطالعه موردی: کلانشهر تهران. *رساله دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری*. دانشگاه تربیت مدرس تهران.
- رضایی، محمدرضا؛ سرایی، محمد حسین و بسطامی نیا، امیر. (۱۳۹۵). تبیین مفهومی تاب آوری اجتماعی جوامع با تأکید بر بلایای طبیعی. خلاصه مقالات اولین همایش بین المللی مخاطرات طبیعی و بحران های زیست محیطی ایران. راهکارها و چالش ها. (۲۴). ۱۰۴-۱۱۴.
<https://civilica.com/doc/549175>
- رفیعیان، مجتبی؛ رضایی، محمدرضا؛ عسگری، علی؛ پرهیزکار، اکبر؛ شایان، سیاوش (۱۳۹۰). تبیین مفهومی تاب آوری و شاخص سازی آن در مدیریت. *سوانح اجتماع محور*. ۴(۱۵): ۴۱-۱۹.
www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=170456
- زمانی، سیدقاسم؛ غریب آبادی، کاظم (۱۳۹۶). تحریم‌ها به مثابه نقض تعهدات بین‌المللی دولت‌ها در زمینه حمایت از حقوق بشر. *مجله علمی پژوهشی حقوق پزشکی*. ۱۱(۴۰): ۱۳۵-۱۱۱.
<https://ijmedicallaw.ir/article-1-708-fa.html>
- سام آرام، عزت‌الله؛ منصوری، سمانه (۱۳۹۶). تبیین و بررسی مفهوم تاب آوری اجتماعی و ارزیابی تحلیلی شاخص های اندازه گیری آن. *فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*. ۸(۳۲): ۳۱-۲.
https://qjstd.atu.ac.ir/article_8424.html

- سام آرام، عزت الله (۱۳۹۵). نظریه‌های کاربردی در مددکاری اجتماعی. تهران: انتشارات نشر علم.
- طغیانی، مهدی (۱۳۹۲). مجموعه مقالات اقتصاد تحریم، اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان.
- فرزادبهباش، محمدرضا (۱۳۹۵). نقش و جایگاه تاب آوری اجتماعی در کلیت مفهوم تاب آوری. هشتمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت جامع بحران. تهران.
<https://civilica.com/doc/560057>
- فشندی، نوبان؛ قادری، حسین (۱۳۹۶). بررسی مبانی حقوقی وضع تحریم‌های هوشمند علیه ایران و تاثیرات برجام بر این تحریم‌ها. نشریه قانون‌یار. ۲(۲): ۱۷۲-۱۳۵.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=298024>
- کاوه، محمد (۱۳۹۱). آسیب شناسی بیماری‌های اجتماعی (جلد اول). تهران: نشر جامعه شناسان. چاپ اول.
- گل‌وردی، مهدی (۱۳۹۶). تاب آوری ملی: مروری بر ادبیات تحقیق. مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی. مطالعات راهبردی جهانی شدن. ۷(۲۵): ۲۹۳-۳۱۰.
http://sspp.iranjournals.ir/article_29737.html
- لک، آزاده (۱۳۹۲). طراحی شهری تاب‌آور. مجله صفا. ۶۰(۱): ۹۱-۱۰۴.
<https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=299507>
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۳). مروری بر ادبیات جهانی در باره تاب آوری ملی. معاونت پژوهش‌های اقتصادی. دفتر مطالعات اقتصادی. شماره مسلسل ۱۳۵۸۲-۹-۷.
- منظور، داوود؛ مصطفی‌پور، منوچهر (۱۳۹۲). بازخوانی تحریم‌های ناعادلانه: ویژگی‌ها، اهداف و اقدامات. فصلنامه سیاست‌های مالی و اقتصادی ویژه نامه کارنامه اقتصادی دولت. ۱(۲): ۲۱-۴۲.
- http://qjefp.ir/browse.php?a_code=A-10-1-9&slc_lang=fa&sid=1
- مومنی، مهدی (۱۳۹۳). مجموعه مقالات همایش ابعاد حقوقی تحریم‌های بین‌المللی شورای امنیت. تهران: نشر مجد.
- هالستی، کی جی (۲۰۱۶). مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل. ترجمه بهرام مستقیمی و مسعود طارم سری، ۳۸۳-۳۷۹.
- Cortright, D., & Lopez, G.A. (2002). Sanctions and the Search for Security: Challenges to UN Action. *Inter International Peace Academy*, 28, 7-39. Retrieved from: <https://www.ipinst.org/2002/06/sanctions-and-the-search-for-security-challenges-to-un-action>.

- Greenham, T., Cox, E., & Ryan Collins, J. (2013). Mapping Economic Resilience, York: *Friends Provident Foundation*, (5), 46-62. Retrieved from: <https://www.friendsprovidentfoundation.org/wp-content/uploads/2017/11/nef-Mapping-Economic-Resilience-1-report.pdf>
- Maguire, B., & Hagan, P. (2007). Disasters and communities: understanding social resilience. *Australian Journal of Emergency Management*. 22 (2), 16. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/27257187>.
- Obrist, B., Pfeiffer, C., & Henley, R. (2010). Multi-layered social resilience: a new approach in mitigation research. *Progress in Development Studies*. 10(4): 283-293. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/255889595>.
- Promberger, M. (2014). *Patterns of Resilience during Socioeconomic Crises among Households in Europe (RESCuE)*. Concept, Objectives and Work Packages of an EU FP 7 Project.
- Rose, A., & Liao, Y. (2005). Modeling Regional Economic Resilience to Disasters: A Computable General Equilibrium Analysis of Water Service Disruptions. *Journal of Regional Science*, (45): 75-112. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0022-4146.2005.00365.x>
- World Bank (2021). *Investing In Human Capital For A Resilient Recovery*. The Role of Public Finance.